

<http://ferghana.ru/ancient/vostok.html>.

Някои въпроси от етническата история на Средна Азия

© 1995 И. В. Пянков
превод от руски: Ж.Войников

Далечното минало на Средна Азия от момента в който започва да се отразява в писмените извори, е нвързано най-вече с ираноезичните народи. Тюркският етнически елемент, преобладаващ днес в Средна Азия, също има дълга история, но ранните етапи от неговата етногенеза както е общоизвестно протичат извън тази област. Алтайските племена първо се появяват в Средна Азия в лицето на хуните, но не е изключено да е имало предвижване на „алтайскоезични” племена и в по-ранните епохи.

Безспорно е че населението на древна Ср.Азия в основата си е било ираноезично. Народът който е наследник на тези древни ирански пластове са таджиките. Затова процесът на формиране на таджикския народ може в известна степен да се отъждестви с обща ход на етническата история на Средна Азия.

Ще се опитаме да проследим основните насоки на този процес. Нека реконструираме етногенезисните процеси ретроспективно, т.е. от късното към ранното, в направление обратно на хода на времето. Пътеводна нишка за нас ще бъде езика. Разбира се езикът не е единствен, а и може да бъде и не най-важния фактор, характеризиращ етническата общност, но той е най-удобен за историка, в сравнение с относителната неопределеност на другите признаци.

Таджикският език в съвремените научни класификации се отнася към югозападната група на иранските езици. Най-древните писмени паметници на тази езикова група принадлежат на персите и са от времената на Ахеменидите - VI - IV в. пр.н.е. В езика на тези паметници се проследяват някои характеристики, типични „югозападни” черти свойствени за по-късните езици от тази група, вкл.и таджикския.

Затова историята на таджикския език можа да свържем с такъв паметник като Бехустанския надпис.

Но древните места на обитаване за персите се явяват югозападните части на Иранското плато, където е областта Парс (в древногр.източници Персида, сега - Фарс). Вече много по-късно в периода на Сасанидите - III - VII в., персийският език започва да прониква на север и изток, първоначално в градовете. Причина за тове е политическата експанзия на Сасанидската д-ва, търговските връзки и разпространението на религиите – ортодоксалния зороастризм и манихейството. Смята се че около V-VI в. персийският език измества местните наречия в градските центрове на Западен Хорасан, както и в градовете на Източен Хорасан, особено в големия градски център Балх, т.е. в центъра на територията на възникване на таджикския етнос. Сходни процеси протичат и в южна посока, в Сакастан (Сеистан), където връзките със Сасанидите са още по-тесни.

Особено интензивно персийският език започва да се разпространява на изток след налагането на исляма и арабското завладяване в VII-VIII в. Това обстоятелство се отбелязва и приема от всички изследователи.

Обаче по въпроса, как става това разпространение на езика, има много неясни моменти. Някои учени, в това число Б.Г.Гафуров, отдават голямо значение в този процес на персийскоезичните поданници на Арабския халифат, т.нар. „мавали”. Със сигурност в VIII в. в Балх се говори на персийски, и това обстоятелство е дало възможност на Табари да приведе от този район първият образец на езика „фарси”, което се цитира във всички очерци по история на таджикския език. Други автори от това време и следващите векове съобщават за особен „език от Балх” като имат в предвид местният диалект фарси (дари). Тогава и късният персийски език се разпространява в Маверанахар (територията северно от р.Амударя). В бъдеще в IX-X в., той става общ за всичките таджики език.

Разбира се твърде опростенчески е да твърдим че таджикския език (фарси) е изцяло заимстван от Фарс: на територията на Хорасана местният фарси, интензивно се обогатява от по-старите местни езици. Там в Хорасан, се формира и литературния език фарси (дари).

Факт е че в древността на територията където се формират таджиките, персийският език не е бил език на местното население. Значи ли това, че и самите таджики са се преселили тук от друго място. Разбира се че не! Езикът е само един от елементите на етноса и търсейки предците, не трябва да се ръководим само от езиковия фактор.

Къде и при кой древен народ трябва да търсим непосредствените предци на таджиките и територията на тяхното формиране? Това са иранските езици от източната група. Един от древните източноирански езици се явява согдийския език, разпространен тогава в Согд, т.е. долините на Зеравшан и Кашкадаря. В следващите векове (след налагането на исляма) той е постепенно изместен от таджикския (дари) и се е съхранил днес единствено в Ягноб. Друг източноирански език разпространен на юг от согдийския се характеризира с използването на гръцко писмо. По своите черти много напомня на съвременния мунджански и афгански (пуцу). Основната територия на неговото разпространение е бил Тохаристан, т.е. областта по горното течение на р.Амударя и нейните притоци, намиращи се на юг и к север от реката. На този език се е говорело и в Чаганиан. Отделни надписи на този език са откривани и извън пределите на областта Тохаристан, напр.в района на Газни, Кандахар и т.н. Времето на тези паметници е между II и IX в.

Установено, е че в китайските и арабоезичните автори, в първите векове на исляма именно този език са наричали тохарски. Исторически това название е напълно оправданно, тъй като най-ранните паметници на този език се появяват при първите тохарски владетели (тохари - народа, който китайците наричали юечжи) от династията на Великите Кушани – Куджала Кадфиз, Вима Такто, Вима Кадфиз и Канишка (I - II в.). При използването на названието тохарски трябва да се има в предвид че в Източен Туркестан се е говорил език, носещ същото име, индоевропейски но не ирански по произход. По-късно м IV в., съвременниците използват това название и за езика на ефталитите, които в основната си част са били едноезични с тохарите. Впоследствие този език най-дълго се е съхранил в географски изолирани местности. Така, в Хуттал, където ефталитите дълго удържат своята самобитност, се е употребявал тохарски (т.е.кушански) език (да не се бърка с "тохарския" език в Източен Туркестан!).

Този език се е използвал и за създаване на книги с гръцкото кушанско писмо, в началните години на ислямското господство.

Един от диалектите му се е съхранил в Бадахшан (областта по горното течение на р.Кокча и притоците и), а в Мунджан, той се е съхранил и до наши дни.

Друг диалект дълго време съществува във Вазиристан, (Курам и Гумал), откъдето са първите известия за афганците. Неслучайно един от най-късните надписи с тохарско (кушанско) писмо (IX в.) е намерен в долината Точи във Вазиристан. Той не е по-стар от най-ранните известия за афганците, които обитават по тези места. Този факт потвърждава теорията за основната роля на ефталитите във формирането на пушуните. Като анализираме всичко което е известно за средноазиатските тохари (кушаните) и техния език, то трудно могат да бъдат сметнати за предци на таджиките. Разбира се кушаните и ефталитите създават огромни империи в които влиза и заварено земеделско население, което с течение на времето започва да се нарича също кушани и ефталити. Номадските плмена на тохарите и ефталитите идват от степните простори на Централна Азия, преди да се разселят в Средна Азия и образуват управленческата върхушка на покореното земеделско население, а там където позволявали условията запазвали стария си начин на живот, практикувайки скотовъдство. Те единствено са носителите на източноиранския кушански (или кушанобактрийски) език, познат от надписите. По-късно в същите условия се намират и тюркските племена играещи основна роля в разпространението на тюркските езици в Средна Азия.

В тохарите (кушаните) и ефталитите, трябва да се видят преките предци на пушуните и родствените им етнически общности (памирските таджики). Тохарите не са нито единствените нито първите мигранти на територията където се формира таджикския народ. Много преди идването на тохарите (кушани) около земеделските оазиси и в източната планинска част на Ср.Азия са обитавали различни скотовъдни племена от общността саки. Среднеазиатските саки не са оставили след себе си писмени паметници, но изхождайки от съхранилата се древна топонимия в земите които са обитавали, се вижда че те са били източноирански народ. Потомците на саките, както и согдийците, постепенно, в течение на вековете, са преминали на таджикски език и само в Памир - в Шугнан и Рушан, Вахан, Сарикол и още някои места – са съхранили своята древна реч. В миналия век на такова древно, източноиранско наречие са говорили в Вандж, а още по-рано – и в Дарваз. Част от сакските племена под натиска на тохарите (юечжи) през II-I в.пр.н.е. са се преселили от степите и планините на Централна Азия в Северозападна Индия, където заселват територията станала известна с името Сакастан (земя на саките), сега – Сеистан (в Пакистан). Техният език, съдейки по оскъдните податки е имал същите черти, характерни за кушанския, пушу и мунджански.

Почвата, на която трябва да търсим корените на таджикската етногенеза е била друг, нескитска. Това е несъмнено етническата среда на древното земеделско население от оазисите. Тази среда се характеризира с ясно изразено етническо и езиково единство през цялото I хил.пр.н.е., до масовото нашествие и заселване на тохари (юечжи или кушани), саки, усунни (аси, асиани), кангари (пасиани) и други скотовъдни племена в последните векове на това хилядолетие. Това единство се демонстрира и от общото название, което дават източниците по това време за страната със земеделска култура на бъдещата таджикска територия, наречана "Ариана" (това название обединява многото оазиси именно по силата на племенното единство), "страна на арийте", "обиталище на арийте", "страната, създадена от Ахурамазда".

(Ж.В.: археолозите наричат манериалните паметници на тази култура БМАК – Бактрийско-Маргиански археологичен комплекс, като един от най-водещети негови изследователи е Виктор Сарианиди). Сведения за тази страна може да се открият и в античните (гръко-римски) източници, и в Авестата - свещената книга на

зороастрийците, а свързани условно наричат носителите на тази култура „авестийски арии” и „авестийска цивилизация”. Това единство се вижда и от единството отразено в общата материална култура на въпросните територии в археологически комплекси Яз (всичките негови три стадии, генетически свързани помежду си), обединени от изследователите в ред археологически култури, по-старите от тях се наричат култура (или култури) на късната рисуванa керамика, а по-късните – култура на цилиндрично-коничната керамика.

Народът на Ариана е притежавал ред специфични черти на духовната култура, обединяващи го в нещо цяло и отличаващи го от съседите. Той е имал свой вариант на общоиндоиранската етногенетична легенда, което е много важно, защото представата на народа за своя произход е съществен елемент в етническото самоназвание.

Той е имал своя религиозна обредност и култ към своите богове, които са го отличавали от съседните племена. Много специфични са такива черти на културата му, които са с голяма етноразграничаваща значениe като погребалните и брачните обичаи. Отличавал се е от съседните племена и по своя антропологичен тип.

Своеобразно е било и неговото обществено устройство и стопанския комплекс. Или казано с една дума, населението на Ариана е имало всички специфични признаци които го определят като отделен народ.

Народът на Ариана е създал в дълбока древност силни държави. Такова в началото е царството на древния кави Усадана и кави Хусрава с център в долното течение на река Хилменд и в района на езерото Хамун (IX-VIII в. пр. н. е.), след това е царството на кави Виштаспа и неговите приемници с център в оазиса Балх (VII-VI в. пр. н. е.). Тук е родината и мястото на признаване на пророка Заратуштра (Зороастър). В тързенето на родината на зороастризма в последните десетилетия бяха изказвани доста хипотези, като някои от тях са съвсем фантастични. Правилният подход изисква не да се философства безцелно, а да се следват най-древните и достоверни податки, съгласно които признанието на учението на пророка Заратуштра е станало в двора на кави Виштаспа в Балх в VII в. пр. н. е., и няма никакви основания да не се доверим на тази традиция. Съществува и друга традиция която пренася всички събития свързани с живота на Заратуштра в Атурпатакан (Ирански Азербайджан), но тя е изкуствена и е с много по-късен произход, свързана със съществуването на зороастрийските храмови центрове в Атурпатакан в късносасанидската епоха, когато зороастризма става официална, държавна религия на Сасанидската държава.

Интересно е че и споменаваните в източниците, места свързани със странстванията на Заратуштра се отнасят най-вече с територията на Ариана. Всъщност по „Ариана” трябва да се разбира съвкупност от цял ред „страни” всяка от която представлява голям земеделски оазис. Названията им са ни известни от древногръцките източници: **Бактриана/Бахтри**, или **Бахди** (областта около едноименния град Бахди/Балх (Ж.В.: поради прехода на „д-л” в западно- и източноиранските и индоарийските езици), в широк смисъл – територия, която по-късно започва да се нарича Тохаристан); **Согдиана/Сугд** (долината на р. Зеравшан и Кашкадаря, по-късно така се нарича по-обширна територия); **Маргиана/Маргуш** (областта около Мерв); **Арея/Харайва** (областта около Херат и басейна на р. Геджена-и-Герируд); **Дрангиана/Зранка**, или Хайтумант (областта около Зерендж в долното течение на р. Хилменда, около езерото Хамун); **Арахосия/Харахвати** (областта около Кандахар, Газни и Буст); **Паропамис/Параупарисайна** (Задхиндокушието, областта около Кабул).

Особено място в пределите на тази обширна територия е заемала страната Ариана-Вайджо на река Вахви-Датя, смятана за най-древното място на обитаване на арийците, и място на деятелност на Заратуштра. Следвайки източниците, тази област

трябва да се свърже с горното течение на р.Амударя, същите места, които по-късно започват да се наричат Бактрия в широк смисъл, а още по-късно – Тохаристан.

Все още се цитира в различните работи и грешното становище че Арияна-Вайджо е историко-географската област Хорезъм.

Трябва да отбележим че населението живеещо на юг от Хиндокуш (букв.пр.Индийски планини) и част от жителите на Арахосия, по ред етнически признаци се е отличавало от населението северно от планината.

Тези земи са търпели промени във времето. Когато условията са били благоприятни, древните земеделци от Ариана са колонизирали съседните области, годни за земеделие. По такъв път се разпространява земеделската чувствена култура във Фергана. Ако за разпространението на тази култура можа да съдим единствено от археологическите изследвания, то за разпространението и възникването на земеделските култури в Хорезъм, може да съдим както и от археологията, така и от писмените източници, вкл. и от известните ни исторически предания на доислямските хоремзийци. Колонизацията е протичала и в южна посока, за което свидетелстват археологическите находки в Пирак (Белуджистан), показвайки не че във втората половина на ахеменидския период тя вече достига крайбрежието на Арабско море. За това говори и появата на народа орити – вероятно колонисти от Арахосия.

Мощен колонизационен поток е вървял и във източно направление, в съседната индийска област Гандхара, вкл. и в задиндската и част. За това говорят и археологическите, и писмените източници, а далечен отглас от тези древни събития може да се намери в иранската и индийската епическа традиция.

Въпросът за колонизацията на авестийските арии поставя пред нас и въпроса за „маговете“. За произходът им е писано много. В източниците под „магове“ се разбира жреците на зороастрийската религия сред персите и мидийците. Но в най-ранните ранните източници се забелязва че първоначално те са били някаква етническа общност. Характеризирали се със специфични брачни и погребални обичаи, които са ги отличавали от останалото западноиранско население. Тези обичаи, за които е ясно че не ги е измислил Заратуштра, са били свойствеи за авестийските арии. Вероятно първите колонисти от Ариана, установили се на територията на областта Рага (Рей) които са донесли и учението на Заратуштра, са наричани така от местното мидийско население. По сила на езиковата и етническа близост в тогавашния ирански свят, западните иранци са възприели от тях новото учение.

Особено важен е въпросът за езика на авестийските арии. Нещата са пределно ясни, това е езикът на древните бактрийци, където се създава и първоначалното ядро на Авестата. Действително, в европейската наука още от 19 в., термините "древнобактрийски" и "авестийски" език се приемат и използват като синоними. Под влияние на хиперкритическото отношение към древната традиция, за родината на зороастризма, постепенно названието "древнобактрийски" остава на заден план и започва да се утвърждава мнението че под авестийски език трябва да се разбира само езика на Древния Хорезъм, Мерв или Херат, въпреки че никакви основания за такава локализация, освен самата хоремзийска хипотеза, не съществуват.

В.Б.Хенинг предлага езика на кушанските надписи да се нарече „бактрийски“ което се приема от всички иранисти. (Ж.В.: смятам че предложеното от А.Марик, откривателя на Сурх-Коталския надпис, название кушанобактрийски е най-правилно!) Въпреки че няма никакви доказателства за съществуването на такъв език, на територията на Бактрия до идването на тохарите (кушани, юечжи) и твърде малка е вероятността това да е бил език на завареното население. До идването на кушаните, местното население е използвало авестийския език. Той е заемал промеждутъчно място между западно- и източноиранските езици, като вероятно е бил по-близко до западните.

В източниците има сведения че в докушанското време, цяла Ариана, вкл. Бактрия и Согдиана, също Мидия и Персия, са ползвали един и същ език. Археологията покзва и културното единство на цяла Ариана (Ж.В.: т.нар. БМАК), така че трудно би могла да мислим за разноезичност на населението и.

Трябва да се смята че едва в последните векове до н.е., в резултата на скитските преселения, в някои периферни области на Ариана - Согд, Хорезъм и Дрангиана (Сакастан) - постепенно се утвърждават източноиранските наречия, видимо съхранили и някои "авестийски" черти в качеството на заварен субстрат.

Обикновено се смята че авестийския език не е оставил след себе си преки потомци. На територията, където някога са живели авестийските арии, до сега са се съхранили езиците-реликти **ормури** и **парачи**, заемащи също такова междинно място между западно- и източноиранските езици, както и авестийския. За произхода им има различни мнения, но най-вероятно това е останало от някогашната обширна езикова общност, коренните представители на която са известни от индийските докушански източници като народа **камбоджи**. Териториално тази област съвпада с южната, задхиндокушка част от земите на авестийските арии. Наистина специални връзки между езиците ормури и парачи и авестийския не се откриват, но трябва да отчитаме и граматния времеви промеждутък между тях, както и вероятността за съществуването на различни диалекти в самата авестийска общност, например дрангиански и арахосийски, така че тяхното развитие да е оказал основна роля във формирането на споменатите езици-реликти.

Именно в авестийските арии, както се вижда, въпреки много уговорки, трябва да се търсят предците на таджикския народ. Детайлният анализ показва че освен териториалното съвпадение, още куп други връзки свързват през големия времеви интервал тези два етноса.

Трябва да отбележим още едно възможно обстоятелство показващо етническото самосъзнание: историческият епос съхранен във великата поема „Шах-наме” на Фирдоуси, съществувал в своите най-древни форми още при авестийските арии, в средата в която се и зародил.

През цялото свое съществуване народа на Ариана, влиза в тесни контакти с други народи. Те са по-изразени когато Ариана е включена в големите древни империи, първоначално Ахеменидската, след това в империята на Александър Македонски, наследена от Селевкидското царство и Гръко-Бактрия. На територията на Ариана се появяват както западни иранци - перси и мидяни, така и източни – скитските (сакски) племена, но също неирански народи - индийци и гърци. На свой ред, представители на народа на Ариана, в качеството си на войни в персийската, македонската и по-късните армии на еленистичните държави се заселват в Предна и Мала Азия, Сирия, Египет, Индия.

Особено тесни са били връзките на народа с Ариана с източните гърци, които водят до възникване на своеобразна симбиоза между тях, но в крайна сметка тя е частична. Ариана не само влиза в състава на еленистическия свят, но и на територията на Бактрия, се е намирал един от големите еленистически държави - Гръко-Бактрийското царство.

Първитее гръцки селища са незначителни – появяват се в Бактрия и Согд още в Ахеменидската епоха (VI-IV в.пр.н.е.): древните персийские царе са имали практиката да преселват своите поданици, особено след някакъв бунт, в отдалечените покрайнини на държавата, а също и са преселвали население за изпълнение на граничната охрана. Масово заселване на гърци и въобща на балканско население се осъществява с походите на Александър Македонски (в Ариана - от 330 до 327 г.пр.н.е.). Придошлите

завоеватели оставили в качеството си на постоянни гарнизони, заселвали се, основавайки нови градове и военни селища.

Новите градове, притежаващи характеристиките на класическия гръцки полис, продължават да се създават и при Селевкидите (края на IV-III в.пр.н.е.), и в Гръко-Бактрийското царство (III-II в.пр.н.е.), което се обособява от Селевкидската държава.

За да се добие представа за тази миграция, трябва да посочим че в похода на Александър до Индия участват 13 000 войни, като голяма част от оцелелите се зеслват в завоюваните земи. Предполага се че в селевкидското време, след смъртта на Александър, числото на гръцките колонисти е достигнало до 23 000 души, като те не са само войни-наемници, а също и търговци, занаятчии, хора идващи от Балканите и Мала Азия, търсещи по-добро препитание. Разбира се този поток дава своето отражение и върху материалната култура. Новите градове са от гръцки тип, заселниците донасят и нови техники в грънчарското производство, напоителното дело, монетосеченето. Синтеза на местните и гръцките традиции довежда до възникването на нов стил – гръко-бактрийския. Широко разпространение получава и гръцкия език: - бактриецът е съпроводил своя дар към местното божество, олицетворение на р.Амударя с посвещение на гръцки език, а самото божество се изобразявало в съответствие с гръцките представи. Индийският цар Ашока (III в.пр.н.е.), се обръща с указ към населението на Арахосия, на гръцки език. Гръцкият език се съхранява в бита на местното негръцко население и след краха на Гръко-Бактрия, в долината Яван е открит съд от I в.пр.н.е., с надпис на гръцки език.

Как е протичал процеса на елинизация на територията на Ариана, и какво е било отношението на местното население към гръцката култура? Имало ли е и негативно отношение към културата на пришълците? Съществуват различни мнения но да се отрича подобна възможност е неправилно. От една страна античните източници съобщават че "благодарение на Александър в Бактра и Кавказ (т.е. областта Хиндукуш. - И.П.) почитат елинските богове", а децата на персите и другите източни народи добре познават гръцкия театър "като играят трагедиите на Еврипид и Софокъл". От друга страна обаче новите завоеватели забраняват на бактрийците да практикуват погребалните си обряди. Зороастрийската традиция, в т.ч. и местната сакастанската, е съхранила черти говорещи за крайно враждебното отношение към Александър, като рушител на местните религиозни светини и обичаи. Налице е антагонизъм между местната заварена култура и налаганата със сила култура на завоевателя. Подобно явление има и в други части на елинистическия свят, засвидетелствани от източниците – напр. „бунта на Макавеите” в Палестина. Любопитни детайли ни показва археологията, напр.френски археолози са разкрили в древен бактрийски град от II в.пр.н.е. как местното население е разрушило статуя на Зевс издигната в негръцки, местен храм. Пустеят гимнозионите и театрите, на площадите бактрийците демонстративно изпълняват религиозните си обреди, които е забранил Александър. По същият начин в Палестина се ликвидира култа към Зевс в Йерусалимския храм. Отношението към елинския начин на живот и култура се демонстрира и от предноазиатските примери, народът упорито продължава да живее по своите древни традиции, а елинско влияние има в управляващата прослойка. Напълно подобно е било положението и в Гръко-Бактрия.

Какво е било отношението към елинската култура на скитите (саки) нахлули в Гръко-Бактрия в последните векове от ст.ера? За разлика от обковенното население, племенния елит бързо се слива с елинизирания местен елит. Това се демонстрира от използването на гръцкото писмо от кушанските царе, за надписи на кушано-бактрийски език (Ж.В.: и бързото разпространение на монетосеченето при кушани и саки но по

гръцки канон, с появата на антропоморфните изображения, вкл. и портрет на владетеля).

За значителността на еленистическия етнически компонент говори и факта че сред етническите групи в планинските области на Гръко-Бактрия се разпространяват легенди, битувачи и до днес, за произход на този или онзи етнос от войните на Ал.Македонски (Ж.В.: Красноречив е случая с хунзите, които се смятат за потомци на Ал.Македонски, използван по крайно комичен начин от ръководството на измислената и жалка псевдодържава БЮРМ или Р.Македония, търсеща фалшива историческа идентичност).

И така, авестийският народ, племената на Ариана, са първата, най-близка във времето степен в предисторията на таджикския народ. Древноиранският авестийски език, при цялата си архаичност, представлява сам по себе си отеделен ирански език. Спускатки се още по-дълбоко във времето, на още една степен, ние се сблъскваме с протоиранския език, общият предтеча на всички по-късни ирански езици и още по-древния индоирански език. Неговите носители са древните арии, защото съдейки от Ведите и Авестата, те наистина се са самонаричали така (Ж.В.: за разлика от напълно измислените германски арийци от III-я Райх). Преки исторически свидетелства за тях, писани в тази отдалечена епоха няма. Но по метода на лингвистическата реконструкция, е възможно в някаква степен да се възстанови този протоирански и индоирански езиков и лексикален фонд.

Разбира се не е възможно да се даде обща картина на живота на индоарийците, но са известни и доказани няколко основни факта: първоначално те са оботавали значително по-северни територии от Иранското плато и Индия и са контактували с предците на арменците, гъците, балтославяните и угрофините; познавали са медта и бронза; занимали се основно със скотовъдство (приемущественно коневъдство) и земеделие, като скотовъдството е преобладавало в значителна степен (Ж.В.: древните арии и изобщо индоевропейци не са били земеделци!); водели са достатъчно подвижен начин на живот, в много случаи приближаващ се до номадизма; имали са доста сложни космологически и космогонически представи, а също в няколко варианта етногенетически легенди и митолого-географски схеми.

Древните арии са обитавали в обширната полоса на евразийските степи от Черно море до Казахстан, а може би и още по-източно, т.е. в местата където по-късно се появяват източноиранските скито-сарматски племена. Оттук те се разселват в няколко последователни вълни на юг. Доказани са две вълни като по-късното частично препокрива по-старата. Смята се че распада на общоарийското единство се отнася примерно към границата на III и II хил.пр.н.е., а на общоиранското - примерно към средата на II хил.пр.н.е., и на източноиранското - към границата на II и I хил.пр.н.е.

За обща илюстрация на порцеса на резеление на древните арии служи мита за Йима (Яма), които се е почитал като прародител на всички древни индоирански народи, в който се съобва как този древен герой на три пъти е разширявал своята студена земя в южно направление „когато тя се препълвала от хора и домашни животни” (Ж.В.: т.е. демографската пренаселеност е била главната причина за миграциите). Каква е била връзката на авестийските арии с техните предци, протоиндоиранските арии. В късната зороастрийска литература нееднократно се описва митолого-географската схема, която явно води началото си от по-старите несъхранени авестийски текстове: централната абласт (каршвар, кишвар) Хванират (което означава "[страна] на хубавите колесници"), където обитават арийците, се намира между две големи реки наречеин Раха (Волга) и Вахви-Датъя (Амударя), извиращи от световната планина Хара която опасвала земята, те се вливали в срединното море Вору-карта (Ворукаша) (Каспийско море), а между тях се намирали още 18 други реки. Подобни митолого-

географски представи имат и черноморските скити, като отражение на по-стария древноирански модел. В страната Хванират Вахви-Датя е гранична река, докато в представите за Ариана-Вейджо, тя става централна река, всъщност виждаме две последователни във времето митолого-географски схеми.

Представата за Хванират е доста по-древна от тази за Ариана-Вейджо („арийски простор” или също и Арияшайна – „арийска страна”) Арияна-Вайджо е преди всичко прародина само за авестийските земеделски общности, Хванират е общоиранската прародина, проситрала се между Волга (Раха) и Амударя (Вахви-Датя).

Археологическите данни напълно подкрепят тази схема, отразяваща преди всичко западния вариант на андроновската културна общност. Най-ранният неин етап е представен от ярката и самобитна петровска култура (XVII-XVI в. пр. н. е.), ограничавана се в основата си в степите на съвр. Западен Казхстна и Южен Урал. Следващият етап е представен от алакулската култура (XV-XIII в. пр. н. е.), и произлиза от предходния петровски, като показва широко разпространение в Средна Азия: алакулските находки достигат района на Ташкента, долината на Зеравшан и Фергана. Поглъщайки по пътя си и елементи от съседната и сродна срубна култура, този вариант създава много смесени култури като тазабагайтската култура (XV-XI в. пр. н. е.) при делтата и долното течение на Амударя. Логично е да мислим че находките от тези култури и разпространението им на юг саотразени в преданието за страната Хванират, страната на добрите колесници, именно колесниците са една от най-важните характеристики на петровската и алакулската култури, като са откривани даже и в погребалните комплекси (Аркаим). Несъмнено тези арии са имали основно значение при формирането на авестийската общност. Но детайлното археологическо проследяване на тези процеси не е еднозначно. В завършващият етап (XII-IX в. пр. н. е.) андроновските степни елементи се откриват непосредствено на територията на авестийските общества в земеделските оазиси, наблюдава се преход от по-старите земеделски комплекси на авестийските арии към нови форми показващи известен упадък и варваризация, поради придошлия степен елемент. (Ж.В.: Тези събития са прекрасно обясняне в Авестата с борбата на Арияшайна и Туран – степните андроновски простори, споменати са и племената нападнали авестийските общества дахи, сауромати, дани, хиаона, саки). В самата изходна територия на андроновските племена в края на II хил. пр. н. е. проникват носителите на карасукската култура, идващи от Централна Азия (Ж.В.: прототохарите чийто център е Минусинск). В резултат възниква сливане на андроновските и карасукските елементи в степите на Казахстан и Средна Азия възникват нови култури, като бегаз-дандъбаевската. В хода на етническата история на тези събития може да се смята че водят до появата на централноазиатски, неиндоирански и въобще неиндоевропейски суперстрат на протоиранска основа. Този процес се съпровожда в края на II и първата половина на I хил. пр. н. е. с разпространението далече на запад на някои далечноизточни културни елементи и монголоидно расово тип. (Ж.В.: Явно с прототохарите-карасукци проникват и монголоидни, вероятно алтайскоезични примеси, за тази симбиоза говори и факта че тохарите са първите представители на расата на средноазиатското междуречие, съдържаща слаб монголоиден примес).

Но в крайна сметка, иранският елемент е бил преобладаващ и асимилира въпросните примеси. Така се слагат основите на скитската общност в широк смисъл на понятието.

Едни от първите известни представители на тази общност са турите, споменати в иранския епос, противници на авестийските арии, въпреки че имената на техните владетели са също ирански по произход.

Древните арии от иранската група са се намирили в тесни връзки с индийските арии. Отдавна е прието че широко разпространените индийски митологични представи

за борбата на девовете (девите) с техните братя асурите, всъщност отразява тези древни взаимоотношения. Самите асури се делят на две големи групи, дитии и дани, потомци на речните богини Дити и Дану, в този мит също се проследява исотрическа основа.

Всеки ирански народ има своя етногенезисна легенда свързана с митичен герой-прародител и дух винаги изявяващ се в женски образ, така народът се явява потомък на героя и духа приел женски обарз. При авестийските арии духът е свързан с свещенната река Вахви, т.е. "Добрата" - Да[й]тя (река) („вахви-датя” – добрата река Амударя), и Данава (Танаис – при гърците, отразяваща скитско нзвание, в случая Сърдаря, ото нидоиранското **dana* - река). Или датийте и даните са първите ирански племена, заселили се в басейните на Амударя и Сърдаря в края на II хил.пр.н.е. Тези племена са явно съвременници на Ригведа и спомените в нея асури се споменават като напълно реални и конкретни неприятели. (Ж.В.: В иранската митология *ахура*, което е аналог на индийското *асура* е равносилно на бог (Ахура-Мазда „мъдрия бог”), докато *дев* означаваша лош дух, лошо божество, в индийската митология отношенията са обратни, *девите* са богове, а *асурите* – лоши духове. Или виждаме дълбоко религиозно разделение настъпило в някога общата индоиранска общност!)

Интересно е че често споменаваните в индийската митология потомци на героя Бхригу, са свързани с асурите, а в Ригведа също фигурират като реално племе. От други източници е известно, че бриги са се наричали още и фригийците в древността когато са живеели на Балканите (територията на съвр. Североизточна Македония), преди миграцията им в Мала Азия (края на II хил.пр.н.е.) където стават основните предци на арменците. А лингвистическите данни свидетелстват за тесни контакти на древните арии с предците на фригийско-тракийските племена, в които има основания да се видят носителите на срубната култура от степите на Поволжието и Северното Причерноморие. (Ж.В.: Пянков е в дълбоко заблуждение, срубните племена са предците на европейските скити, а фригийско-тракийските племена, заедно с дорийците, древните гърци и пелазгите произлизат от Баденската култура, но е доказано че се били в близък контакт с ямно-катакомбната общност и дори според Л.Клейн, около V-IV хил.пр.н.е. са били части на една изходна индоевропейска източна общност! Клейн също свързва Бхригу с фригите, предвид спецификата на пограбалния обред – трупоизгаряне. Вж.Л.Клейн и книгата му за миграцията на индоевропейците, в руската страница на сайта)

"Срубниците" активно участват заедно с западните "андроновци", т.е. древните иранските арии, в заселването на Средна Азия във втората половина на II хил.пр.н.е. Тогава някакви племена на народа бриги е могла да попадне сред индоарийте и с тях да мигрира на изток. Там потомците на Бхригу стават основатели на няколко почитани рода на брахмани, пазители на древните обреди. Така се изясняват някои специфични факти свързани със специфичните протоарменско-индоарийски връзки в областта на сакрална, жреческа поезия (Ж.В.: Л.Клейн също отбелязва тези връзки). Така че може да посочим още един елемент участвал в етническата история на Средна Азия.

Къде са обитавали първоначално индоарийте при преселението им в Индия. Съгласно Ригведата тази територия е била Пенджаб, на изток – долината на р.Джамна, на запад – долината на дестните притоци на р.Инд, а именно: Кабул, Курам и Гумал. Интересен въпрос представлява локализирането на страната Брахмаварта с нейните реки Сарасвати и Дришадвати - древното местообиталище на главните ведийски племена - *бхарата* и *пуру*. Обикновено се смята че е на изток от р.Инд, но това мнение противоречи на източниците. Днес не представлява съмнение че името "Сарасвати" е пряк аналог на иранското "Харахвати" (поради разграничителният преход „с-х” в индоиранската общност), т.е. откриваме го в названието на страната Арахосия и нейната река (Аргендаб) (Ж.В. Сарасвати/Харахвати – река в Пакистан).

Има съответствие и в ономастиката на тези места с названието на другата река - "Дришадвати".

Ригведа описва много събития свързани с живота на ведийските племена като посочва основно различни места от южната част на бъдущата Ариана; например, река "Сарайда" и иранският аналог "Харайва", т.е. названието на страната Арея и нейната река (Герируд). Всичко това ни показва че в крайна сметка, на териториите на по-късно възникналите Дрангиана и Арахосия и още по-късния Сеистан във втората половина на II хил.пр.н.е. са обитали ведийските индоарии.

В археологически план ранните индоарии добре се свързват с културата на сивата рисувана керамика, разпространена в Източен Пенджаб и басейна на Ганг, в горното му течение, в периода XI-VI в.пр.н.е. Носителите и са вероятните наследници на древните ведийски арии от Ригведата. Те са носетелите на културата на гандхарските могилиници, чийто паметници са проучени по десните притоци на Инд и в Западен Пенджаб и са датирани към втората половина на II хил.пр.н.е.

А ведийските арии от Брахмаварта (страната на Брахма), може да свържем с културата „У“ слой Мундигак, в областта Кандахар, датирана към средата на II хил.пр.н.е. Тя рязко се отличава от културите на предшествашите слоеве и е настъпил смяна с култура радствена на културите от кръга Яз, т.е. културата на авестийските арии.

Очевидно ведийските арии са били рано прогонени от Дрангиана и Арахосия, макар в последната се е съхранил значителен индоарийски елемент. Най-вероятно остатък от тези ведийски арии са съвр. *дарди* чийто наречия заемат срединно положение между санскрита и иранските езици, така че днес преките потомци на тези арии – племената **пашаи** и **тирахи**, обитават не по-западно от р.Кабул.

За степната прародина на ведийските арии нямаме преки податки в източниците. Единствено мъгляво сведение е споменаването в Ригведата за похода на девите към далечната река Раса (съответстваща на Раха (Волга) от иранските текстове), разположена в края на света, където живеели девите и асурите.

Археологическата връзка на ведийските арии със степните култури в Средна Азия не е много ясна. По някои черти на погребалния обред можа да се предполага такава с източния вариант на андроновската култура, наречена феодоровската култура. Ако връзката и с ведийските арии е все пак твърде хипотетична, то на така стоят нещата по отношение на втората вълна индоарии, където има открити археологични закономерности. Съществуват много мнения за втората индоарийска вълна, но в обобщение се приема че: на границата между II и I хил.пр.н.е. от Памирския регион през Гилгит и Читрал в Централна Индия достига нова вълна индоарии, които частично са се наслоили над по-древните ведийски индоарийски племена и част от тях са изтикали в планините. Новите племена понякога са наричани „епически арии“, тъй като именно те са главни участници в древноиндийския епос (Махабхарата). Първи сред тях е било племето **куру**. По археологически данни е известно, че в последните векове на II хил.пр.н.е. е настъпило предвижване на феодоровски племена от Седморечието и Тяньшян в южна посока, до десните притоци на Амударя и Памир. Влиянието на тази култура се забелязва и върху местните авестийски земеделци. Възниква въпросът, не е ли това отражението на предвижването на втората индоарийска вълна?

Но освен иранската и двете индоарийски инвазии, има и основание да се предполага още една индоиранска вълна на юг, предшествваща всички останали превърнала се в етнически субстрат, погълнат от следващите.

В този слой се проявяват и много древни черти, свързани с появата в Предна Азия на древен индоирански (минтанийски) език и общност с неиндоевропейско участие на

народите - касити (XVIII в.пр.н.е.) и хурити (XVI - XIII в.пр.н.е.). Очевидно някаква древна индоиранска общност на границите между III и II хил.пр.н.е., отделила се от общоиндоиранското единство, се е предвигила през Кавказ и Загроса към Иранското плато до тези места където по-късно трайно усядат късните индоарий и иранците, като по пътя си са влезли в контакти със завареното население - каситите и хуритите. Може ли такава реконструкция да намери потвърждение в археологическия материал? В каспийските и причерноморски степи в края на III – началото на I хил.пр.н.е. са обитавали племената на катакомбната култура, които се смятат по ред признаци за носителите на индоиранското единство. Към началото на II хил.пр.н.е. паметници, сходни с катакомбните, започват да се разпространяват далече на юг. Или племената носители на тази култура за започнали разселване в това направление. Така се появява заманбабинската култура в долината на Зеравшан и южен Афганистан. Към втората четвърт на II хил.пр.н.е. катакомбната култура в степта изчезва (и е заменена от андроновските паметници, за които вече говорихме). В същото време настъпват и големи изменения в културата на средноазиатските земеделски оазиси: предишната високоразвита протоградска цивилизация изчезва, сменена от по-архаични култури от кръга Намазг VI, които обхващат нови територии (например, културата Сапалии и Дашла в басейна на Амударя). Те съчетават по-древните земеделски традиции с нови моменти донесени от степното население като погребалния обред. Други племена – потомците на катакомбниците продължават да водят в Средна Азия предишния си степен, пастирски начин на живот. Най-вероятно те са и носителите на вахшската култура. Потомците на тази първа най-древна вълна са оставили своята следа в историята на Средна Азия. Съдейки по особеностите на културата Дашла, може да се смята че преки потомци на нейните носители са съвр. *нуристанските кафири*. Признаците на техния специфичен погребален обред практикуван и сега, са засвидетелствани още по времето на Александър Македонски, а археологически са открити и сред паметниците на бишкентската култура, близка на вахшската и показваща приемствена връзка с по-древната заманбабинска култура. Така че последните остатъци от най-древните арии са именно нуристанските кафири, чийто език е маждинен между съвр.ирански и индийски говори. Бившите кафири от Нуристан (насилствено но повърхностно ислямизирани през 19 в. от афганските феодали) сега живеят само по южните склонове на Хиндукуш, а в средните векове са заемали значително по-голяма територия, смята се че населението на областа Гур в домонголското време е било от същия произход.

И така, спуснахме се до времената на първите индоарий проникнали и заселили се в Ср.Азия. А може ли да надникнем още по-дълбоко зад завесата на времето? Да, щателния научен анализ съобразен и с лингвистичните данни ни позволява това.

Спускайки се наоще една, по-древна степен във времето, ние са натъкваме на един съвсем различен доиндоевропейски свят и неговата специфична култура.

В науката сега е прието че в земеделскага зона на Средна Азия, предшественици на индоиранците са били тъмнокожите народи от дравидийската езикова група. Те са първите известни земеделци на Средния Изток, живели са на общини, съсредоточени около по-голям градски и култов център, където се е почитала Богинята-майка. Известно е че дравидийските езици имат родство с еламския език, на които в дълбока древност е говорило автохтонното население на Югозападно Иран. Дравидийските племена също са мигрирали в Средна Азия от запад, от съвр.Иран.

Най-древният период на общодравидското единство се отнася към V-IV хил.пр.н.е. носителите на тази общност са създателите на анауската култура в Южен Тюркменистан, явяваща се нейн най-източен пост. На границата между IV и III хил.пр.н.е. настъпва разделение на протодравидийските племена на западни и източни

(индийските дравиди), което се изразява в широко разселване на изток, към Индия. Действително по археологични данни, в края на IV – началото на III хил.до.н.е. паметниците на геоксюрския вариант на анауската култура (епохата Намазга III) в долината на р.Теджен се разпространява на огромни пространства от долината на Зеравшан (културата Саразм) до съвр.Сеистан и Белуджистан, като се предполага че през Белуджистан дравидите заселват Индия. Следващото голямо събитие, в средата на III хил.пр.н.е., е свързано с разпадането на дравидската общност на територията на Индия, на две групи и възникване на харапската култура в долината на р.Инд. А в началото на II хил.пр.н.е. започва и вормирането на съвр.дравидски народи в платото Декан (Южна Индия), последвало от упадък и гибел на културата Харапа.

Така днес принадлежността на първите древни земеделски култури в Ср.Азия, Белуджистан и Индия – културата Харапа, към дравидската общност (Ж.В.която също принадлежи към ностратическото езиково семейство) се смята за безспорна, доказана от археологични и лингвистични данни. Само че съвр.дравидски народи са претърпели голяма еволюция и малко приличат на древните си предци. Както показват костните останки на хората от това време, физическият тип на населението на Средна Азия със смяната на етноса не се изменил: и до тогава, и след това тук са живели хора принадлежащи към средиземноморския вариант на европейдната раса. (Ж.В.: Дълбоко невярно твърдение, Пянков се заблуждава, дравидите, както и еламците са били от съвсем друг, смесен европеидо-негроиден расов тип. Първоначално протодравидите са били европеиди, но разселвайки се на юг и изток се смесват с негроидни племена (расово сродни със съвр.австралийски аборигени) стоящи на палеолитно ниво. Постепенно чрез метисация с тях и променят основно расовия си тип в посока към растяща негроидност!)

Това значи че арийските пришелци са били малобройни и физически се разтворили бързо сред завареното население, като са усвоили от тях земеделските традиции и грънчарското колело, а степняците арии успели да наложат езика си, обредността и общественото си устройство. (Ж.В.: Съвършено невярно твърдение, индоарийците от първата вълна идват няколко века след гибелта на харапската цивилизация. Именно за да се ограничи смесването с чернокожите дравиди, възприети враждебно от белокожите индоарии, в Индия възниква кастовата система, нямаща никъде другаде аналог и индоевропейския свят! И днес представителите на по-висшите каста, особено брахманската, са успели да съхранят отчасти източносредиземноморския си расов тип и са доста по-светли, докато представителите на шудрите – най-ниската каста, откъдето произлизат и циганите е със значителен дравидски примес! В случая Пянков плаща дан на стари марсиско-ленински заблуди!)

Дравидското население също е образувало силни държавни формирания, напр.страната Арата, често споменавана в шумерските сказания създадени в средата на III хил.пр.н.е., ноописвайки събития от началото на хилядолетието. Теописват пътешествието на дравния владетел на гр.Урук, при които се развили засилени търговски връзки между Арата и Шумер.

По археологични данни се предполага че Арата се е намирала около големия археологичен комплекс Шахри-Сохта в Сеистана. В средата на III хил.пр.н.е. жителите на Шахри-Сохта образеват множество колони в северна посока, свързани с добива и търговията с Бахашански лазурит който се доставял в Шумер.

Друго древно обединение чието има не знаем, но по археолог.характеристика е родствено на населението на Шахр-Сохта (Арата) и било съсредоточено около, градището Намазг-депе и Алтгън-депе в Южен Тюркменистан и предгорията на планината Копетдаг. Разцветът на тази общност е в края на III – началото на II хил.пр.н.е. (в епохата Намазг V), формирала собствена протоградска цивилизация,

чието по-нататъчно развитие се прекъсва внезапно. В същото време в басейна на р.Амударя (археолг.комплекс Шортугай) се появяват цветущи колонии сформирани от заселници от Харапа. Шумерските текстове, съобщават за страната Мелуха (Харапската цивилизация) с която също е имало търговски връзки. (Ж.В. Неслучайно иноарийте наричат „млечхи” заварените дравидски племена! В дравидските езици **mal* означава издигнат, благороден, което обяснава и самоназванието). Прекратява съществуването си в началото на II хил.пр.н.е.

Дравидийското население е продължавало да живее в своите земи, но с идването на индоарийте или се асимилира с тях, или се съхранява в по-непрестъпните планински райони, днес такава е общността на брагуите в Белуджистан.

Но протодравидийските народи не са били единствените даораиски житери на Ср.Азия, съществували са още две големи общности. В западната, равнина част на Средна Азия, тогава добре водоснабдена, богата на езера и реки, са живели представителите на келтеминарската култура (IV-III пр.н.е.), стоящи на палеолитно ниво – препитавали се със събирачество, риболов и лов. Те са били крайния южен клин на палеолитна общност обитавала в Приуралието и Северен Казхстан и влизат в контакт с протодравидските племена на анауската култура. Днес се смята че келтеминарската култура е създадена от протоугрофински племена, а някои лингвистични паралале с дравидските езици се обяснява именно с тези контакти. Известно е че протоугро-финските племена още в дълбока древност са обитавали лесостепите на Урал и Западен Сибир.

В източната планинска част на Средна Азия е обитавала друга племенна общност, представено от носителите на много архаичната хисарска култура. Корените са много древни, а последните етапи от съществуването и (III-I хил.пр.н.е) съвпадът с появата на земеделските култури Саразм, Сапали и степните къснобронзови култури. Хисарци са били част от огромен масив от планински племена обитавали целия памиро-Хиндокушки район, вкл. и Кашмир, представлявал отделна етническа общност. Основно са се препитавали с лов и начално, зачатъчно скотовъдство. Под влияние на съседните народи, стоящи на по-висок обществен уровень, те постепенно се подлагат на асимилация - "арианизация". Част от тях до втората половина на I хил.пр.н.е. запазват своята етническа самобитност в изоилраните и непрестъпни планински райони. Днес последните представители на този народ обитават планинските долини Хунза и Ясин, и са известни акто народа бурушастки или буришки, европеиди по антропологичен тип, но езиково заемат изолирано положение спрямо съседите си. (Ж.В.: Днес е известно че бурушасткия език принадлежи към голямата синокавказка езикова общност, обединяваща с много древно палеолитно родство езика на баските в Приниеите, абхазо-адигските, вайнахските и дагестанските езици в Северен Кавказ, езика на кетите в Сибир, тибетския, бирманския и китайския език и езика на северноамериканските индианци от групата „на-дене” в Канада. Тази общност е много древна, отделила се още на бореално ниво и в дълбокия палеолит е заселила огромните евразийски простори, като в Източна Азия е погълнала протомонголоидни общности, отразили се върху различната степен на монголоидност при тибетците, китайците, бирманците, кетите и индианците!

Бурушастките, съхранени от непрестъпните планини са запазили първоначалния си кавказки расов тип. Заслугата за отдиференцирането на това древно езиково семейство е изцяло на световноизвестния руски лингвист Сергей Старостин.)

И така, връщайки се към основаната ни тема, проследяване корените на таджикския народ видяхме че от дълбока древност, на неговата територия са обитавали през различните епохи представители на четири големи етнически масива: хиндокушки – на планинските ловци от синокавказката група (бурушастките), ловци, риболовци и

събирачи от протоуралската протоугрофинска група (келтиминарската к-ра), протодравидийския масив на древните земеделци, които по-късно са изместени от ариите, първоначално войнствени скотовъди, опитомили коня, които проникват в оазисите и дават началото на древната авестийска земеделска цивилизация. В следващите хилядолетия идват още две вълни индоарийска и собствено иранска, от която се формира окончателно авестийската цивилизация във вида познат ни от Авестата. Именно този, заключителен етап на авестийските арии може да се смята за предтеча на съвр.таджики.

Разбира се пътят от времената на Кави Виштапса и Заратуштра до съвр.таджики е много сложен и изпълнен с етнически взаимодействия. Първоначално авестийските арии воюват на юг с индоарийците, на север с блискородствените степни андроновски племена – една бурна епоха описана в самата Авеста, в народния епос за Рустам и Афрасиаб, съхранен от безсмъртните стихове на Фирдуоси. По-късно тук се установява властта на Ахеменидските царе, пометена от завоевателните походи на Ал.Македонски, донесли на региона гръцко културно влияние и няколковековен период на политическа нестабилност, прекъснат от идването на новите завоеватели – източноиранските скитски племена и централноазиатските индоевропейци – усуните и юечжите-тохари, създателите на Кушанската държава. Тохарите бързо се иранизират, попадайки в скитска среда и така възникват източноиранските езици, чийто представители днес са главно планинските таджики.

След краткия но бурен възход на Кушанските царе, тук отново се установява персийското владичество, този път от Сасанидска Персия. Тази власт е свалена от ефталитите – централноазиатски народ, смес от тохари, източни иранци, угрофини и езикови алтайци, но възприел кушанобактрийския език.

Сасанидите в съюз с нововъзникналия Тюркски хаганат успяват да разрушат Ефталитската д-ва, като на нейните руини израства Согдийската търговска цивилизация – федерация от малки, средноазиатски градове-държави, която държи в ръцете си търговията по Великия копринен път. На свой ред тя е разгромена от нашествието на исляма, с който се налага окончателно западноиранската писмена и езикова нарма – дари, като език на новата религия, който окончателно измества старите езици на согдийци, ефталити и кушани. Така в периода VII-X в. от ираноезичното средноазиатско население, окончателно се формира ранносредновековната таджикска народност. Самото название таджик първоначално означава мюсюлманин и показва начина си на възникване, на базата на религиозната унификация, скрепена с общия език. Въпреки това таджиките не идват от друго място, а носят в гените си наследствеността на авестийските си предци!

Настоящата статия представлява първи опит да се нарисова цялостна картина на етническата история на древна Средна Азия и, разбира се не претендира за изчерпателна пълнота и за окончателни изводи. Пред нас е началото на изучавана и анализиране на този важен и интересен проблем. Неговото разрешаване може да стане в бъдеще само чрез съвместните усилия на историци, археолози, лингвисти, етнографи и антрополози.

* * *

© Журнал "ВОСТОК-ORIENTS", Москва, "Наука", 1995 г., N 6., с. 27.

Российская академия наук.
Институт востоковедения.
Институт Африки, 1995 г.

ЕТНИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА СРЕДНА АЗИЯ И „БАКТРИЙСКИТЕ” ЗАБЛУДИ НА ПЕТЪР ДОБРЕВ

Ж.Войников

Вече в продължение на 17-18 г. в България се издига и популяризира основно от любители-непрофесионалисти, т.нар. „Бактрийска теория” за произхода на прабългарите формулирана от икономиста по образование Петър Добрев. В продължение на тези години, в серия от научнопопулярни публикации, П.Добрев твърди че древните българи за 100% иранци и 100% уседнали земеделци, живеещи от най-древни времена в района на древния град Балх и историческата област Бактрия. За тях имало множество споменавания в „Махабхарата” като народа „бахлики”. Подвеждайки се по хипотезите на Добрев, известният наш историк, ТВ-водещ, сега и политик Б.Димитров дори написа че „древните българи” воювали с Александър Македонски, нали са „древни бактрийци”?

По-късно след като идват кушаните – диви скотовъдци и номади, древните българи-бахлики са прогонени от Бактрия и се заселват в Кавказ, където предводителят им Вунд е фиксиран от арменския хронист Мовсес Хоренаци.

Това е в общи линии т.нар. „Бактрийска хипотеза” която вече започва да се цитира отчасти и от историци-професионалисти, приели я на юнашко доверие.

Какви са доказателствата на Добрев? Основно изхожда от чисто звуковото съвпадение „Балх” българи, респ. „бахлики”. След това цитира арменската география „Ашхарацуиц” от 7 в., и споменатия в нея народ „бхух”, който проф.Еремян промени на „булх” чиято локализация е в района на Хиндокуш. Също цитира арабския автор Димашки който споменава областта „Балхара” също във въпросния район. Не на последно място Добрев цитира и китайските хроники, говорещи за държавата Боло в Средна Азия и най-вече основният му довод е за открит лексикален фонд, показващ близост с езика на съвр. „памирски таджики”. Оттук той започна да пише за „памирски” произход на българите и за прародината „Балхара край Памир”. Занимавайки се с прабългарския циклов календар, той „доказва” колко точен е бил и какви „древноирански” са неговите корени, въпреки че този календар не се открива при нито един индоевропейски народ и показва изцяло „алтайски” паралели.

В привеждането на своите доказателства, П.Добрев игнорира изцяло археологията, липсата на каквито и да е археологически сравнения е типична за неговото творчество.

Уж кушаните прогонват „българите” от Бактрия а като доказателствен материал за антропологичния вид на древните българи използва точно известните скулпторни кушански портрети от Халчаян. Също е твърде далеч от историческата хронология на региона, напр. в една карта в негова книга е поставил названието „Царство Балхара” върху земите на Кушанската държава.

Разбира се пълен анализ на „творчеството” му няма да правим, всеки който се е интересувал от прабългарския произход в последните две десетилетия неминуемо е чел книгите му.

П.Добрев има и безспорни приноси които заслужават внимание. Той нанасе първия удар върху научно несъстоятелната хуно-тюркская теория за произхода на българите. Той пръв запозна българския читател с данните от арменските исторически и географски съчинения. Пръв доказа че „Конската планина” на Аспрух е всъщност основния Западнокавказки хребет известен и днес като Дзиакан/Суган/Тцуган, намиращ се между Балкария и Дигория, а не Донецкия кряж в Приазовието, или

Ставрополските възвишения, както се пишеше от професионалните ни историци, преписвайки от съчиненията на съветските си колеги.

П.Добрев пръв приложи сравнително удачно методиката на проф.Турчанинов за разчитане на древнобългарските рунически надписи и пръв започна да търси източноирански, както ги нарече „памирски” аналози на много български думи с древнобългарски или съмнителен „славянски” произход.

Има ли основание да виждаме в Балх непременно българският етноним? Смятам че такава връзка изобщо не съществува. Източноиранското Балх отразява западноиранското Бахди/Бахтри, което в древногръцка транскрипция звучи като Бактра – главен град на областта Бактрия. Т.е. бахлики, балхики си означава просто жители на Балх или просто бактрийци, жители от областта Бахди/Бахли. Самата дума в средноперсийски (пехлеви) *abahtar* означава север, а в свър.пресийски *bahdi* означава запад. Също така в иранското плато живее народ бахтияри, които са остатък от древните бактрийци, останали там и съхранили етнонима си и до ден-днешен. Или названието Бахтри-Бахтрияна/Бактрия най-вероятно е свързано с посока север, т.е. северна страна, ако се види как е вървяло розселването, през Иранското плато, от югозапад на североизток, нещата се изясняват. А прехода в Бахли е свързан с общоизвестния феномен на преход „д-л” между западните и източните ирански езици.

От интересната и научно издържана статия на И.Пянков ясно се проследява развитието на Бактрийската общност, в която петърдобревите „българи-бактрийци” никак не се вписват.

1. Бактрийците имат ясно изразена цивилизационна изява – те имат свой етногенезисен мит, те са създателите на Авестата, тук се реализира Заратуштра и тук е родинта на зороастризма. Споменът за зороастризма е много траен в потомците на това население. И варварски наложеният по безапелационен, кървав начин примитивен ислям не е могъл да го искорени. „Шах-наме” е създадена в ранноислямския период на най-голяма религиозна нетърпимост, но въпреки това старите митове на авсетийските бактрийци са битували в съзнанието на ранносредновековните таджики и тогава. Днес зороастризма се изповядва от част от кюрдите, персите, зороастрийска общност от потомци на персийски емигранти от 7 в., има и в северна Индия. А при древните българи? Няма и ни най-малък спомен или намек за подобни митове и подобни религиозни вярвания. Как така тези които са създали Авестата, според П.Добрев – древните българи-бактрийци, при това напуснали района, много преди арабската инвазия не са съхранили и минимален спомен за тези най-съкровени за уседналите иранци легенди и вярвания.

2. Нещо което Пянков пропуска в статията си е появата на Будизма. Тази религия, по-точно хуманно философско учение се появява в 4 в.пр.н.е. и до времената на Ал.Македонски и кушанската инвазия, има своето широко разпространение в Бактрия, при това такава, че един от гръкобактрийските владетели Деметрий се отказва от елинизма и става будист, като се преименува на Дхармамитра и основава гр.Термез (градът на Дхармамитра, Термит в кушанското време). А при древните българи, аналогично като със зороастризма, няма и помен за будизъм?

3. Появявайки се в Кавказ, такава древна земеделска общност, с утвърдени държани традиции, нямаше как българите-бактрийци да не създадат известна и висококултурна държава. Противно на това виждаме че те са остнали съвсем незабелязани от древните автори, изкл. еднократното споменаване на Вунд/Вънд в Кавказ.

4. На П.Добрев въпреки че уж е специалист по стопанска история, изобщо не му е известно че земеделските общности не са способни на големи миграции, тъй като препитанието им е свързано със земята. Не така е при скотовъдните общества, поради

мобилността на основната им собственост и препитание – стадата. И древните иномарци и иранци са извършили своите миграции и в едни много ранен етап, когато са основно скотовъдни общности, а не земеделци.

5. Погребалният обред на авестийското население е свързан с трупополагане във странично свито положение (вж. Виктор Сарияниди). Такъв способ при прабългарските погребения липсва. Д.Димитров направи своите паралели на погребенията от Девня с тези от Бишкетската долина, но макар и да влиза в историческата област Бактрия, бишкетския могилик е оставен от юечжите, от завоевателите, а не от завоюваните. Характерно за тях е погребението в яма с подбой, т.е. подкопава се старинната страна на гробната яма, като се оформя ниша и там се поставя трупа, след което нишата се зазижда и тогава се зарива гроба. Причината за това е практиката на „обезвреждане“ на мъртвия. Днес за археологията е ясно че подбойните погребения се появяват с миграцията на тохарите и очертават техния път. Преди това са съвършено непознати на авестийските бактрийци. При българите се среща в по-голяма степен погребението в проста грунтова яма, с ориентация северозапад, т.е. мъртвия да „гледа към изгрева“. Такива погребения са характерни за усуните и са сарматите. Също и в по-малка степен се срещат групови погребения с трпоизгаряне с полагане на обгорелите остатъци в гнезда или урни, обред характерен за представителите на таштъкската култура в Южен Сибир и хионитите в Средна Азия.

6. Би трябвало езикът на „българите-бактрийци“ да е авестийския. Пянков ясно ни показва че памирските таджики не могат да бъдат преки потомци на авестийците, точно обратното твърди П.Добрев, смятайки че памирските таджики говорят езика на Древна Бактрия. Всъщност памирците са потомци на предислямските согдийци, кушани, хони/хионити, както пушуните са потомци на ефталитите!

7. При прабългарите се среща ИДЧ (изкуствената деформация на черапа) практика много характерна за тохарите-юечжи, аланите и напълно непозната за авестийските бактрийци.

8. Държавата „Боло“ спомената в „доказателствата“ на П.Добрев се отнася за първият етап на Ефталитската държава, създадена от втора вълна тохари-юечжи в примес и с др.общности появила се в Ср.Азия едав в 4-5 в., време когато „българите-бактрийци“ отдавна са напуснали региона.

9. Планината „Имеон“ която П.Добрев посочва като начална отправна част от древнобългарската миграция, позовавайки се на съобщението на Михаил Силийски, не е Памир, а много по-голям планински масив, вкл.освен Памир, основно Тяншян, Хиндокуш и хребетите-водораздел между Амударя и Сърдаря.

10. Народът „бхух“ или „булх“ (според интерпретацията на Еремян), няма нищо общо с българите, става дума за дардите от Балтистан, които Птолемей е назвал *biltae* (билти) и тъй като „Ашхарацуйц“ е дословен препис на Птолемеевата география, то с *бхух* са означени именно *билтите*. Българите фигурират в Кавказкия регион с названието „бушки“. В други източници „географията на Вардан Арвелци“ бушките са споменати и като един от народите родствени на ефталитите, аналогични на д-вата Боло на китайските хронисти.

11. Понятието „Балхара“ на Димашки всъщност се отнася за планина Балхар – най-вероятно хребета Болор (свър.верига от хребети между Амударя и Сърдаря).

Както се вижда в етническата история на Бактрия няма никакво място за петърдобревите „българи-бактрийци“ но тази измукана от пръстите „хипотеза“ по-точно заблуда, която успешно паразитира на родна почва поради няколко причини:

1. Историята на Средна и Централна Азия, етническа, политическа, археологическа, са абсолютно непознати както на българската общественост, така и на историците ни професионалисти.
2. П.Добрев и последователите му робуват на един наивен патриотарски комплекс – да си намерим „по-културни и цивилизовани предци” от набедените за такива хуни на Атила или древните тюрки. В резултат на това започва едно изнасилване на източниците и осъкдните данни и нагаждането им към предварително начертаната теза.
3. Официалната, академичната историческа наука, чийто читави и сериозни представители в нашето време се броят на пръсти, избягват съзнателно тази тема, която не е удобна за дисертации и израстване в кариерата. Създава се изкуствен вакуум в който нахлуват „учени” като П.Добрев или пък представителите на противниковия лагер – великия тюрколог (всъщност пенсиониран казармен даскал, преподавал турски език във военното у-ще във В.Търново и Военната академия) Иван Добрев които също твори псевдоистория и е особено трагикомично „компетентен” в разните „интернет-форуми”. Трябва да се отчита и факта че днес, в световен мащаб вълната на „псевдоисторията” на „фолк- или чалга-историята” е в своя подем и подобни неизучени и нерешени въпроси като прабългарския произход са благоприятна среда за „творчеството” на нейните представители.

Произходът на древните българи или прабългарите е твърде сложно и заплетено уравнение, поради многото неизвестни в него. Нямаме собствен етногенезен мит, нямаме собствени източници. Именникът на Българските канове не може да се смята за такъв, тъй като е един владетелски списък, без нито едно отразено събитие. Годините за управлението откъм Дунава „с остригани глави” на българските владетели са напълно изкуствено сметнати по управлението на двата митични персонажа Авитихол – 300 г. и Ирник – наполовина – 150 г. Този факт показва че дори за българите от 8 в. когато е съставен този списък няма никакъв ясен спомен за произхода и липсва родова памет. Това е така защото бидейки една „сарматска” общност прабългарите не са били писмен и историчен народ, а миналото се е предавало под форманта на епоси и легенди, които бързо със смяната на поколенията се изкривяват до неузнаваемост. Къде е тука мястото на високоцивилизираните „българи-бактрийци” създатели на Авестата?!

За произхода може да съдим главно по това какво са писали другите за нас, а то е твърде осъдно, основно по материалната култура и погребалните обичаи с които се занимава археологията, антропологичния тип на костния материал и древнобългарските езикови остатъци. Като се анализират комплексно тези данни може да се направят някои ориентировъчни изводи.

От източниците – българите в Кавказ се появяват твърде рано – 3-2 в.пр.н.е., синхронно с първата сарматска вълна. Сравняването а арменските данни на Мовес Хоренаци за поява на българите непосредствено в периода на възход на Партияската държава и данните на Плиний (1 в.пр.н.е-1 в.) и по-късния Птолемей за сарматски народ *енагерити/пагерити* в Западен Кавказ (ср.пагæритæ – пагери-пугури + сарамто-аланския суфикс за мн.число -тæ) показва че е напълно вероятно такова допускане. А формата вхъндур-болгар, както ги нарича М.Хоренаци напълно отговаря на по-късната византийско уногондури и хазарското в-н-н-г-р (вененетери).

От материалната култура и погребалният обред – както доказва покойният проф.Рашо Рашев – в основата си става дума за сарматска общност, която и в културно и цивилизационно отношение стои на равнището на сарматските народи – предимно скотовъдни общности с начеващо усядане и практикуване на земеделие, щом криматичните условия го разрешат, т.е. няма и помен за древна авестийска цивилизация.

От антопологията – високи на ръст брахикранни европеиди, типични представители на памиро-ферганската раса или „расата на средноазиатското междуречие”. Или расово са идентични с кушаните, тохарите, ефталитите и късните сармати, съвр.памирски таджики, а не с авестийските бактрийци, още по-малко с атиловите хуни или древните тюрки.

От езиковите остатъци – твърде дискутиран и експлоатиран в различни насоки въпрос. Това което обаче не може да се отрече е ясното набелязване на два пласта, един източноирански, за който говори П.Добрев, без правилно да може да го интерпретира, с аналогии към осетинския език и останалите източноирански (памирските, пуцу) езици и един древен алтайски нетюркиски пласт, с ясни аналогии към чувашкия, монголския и тунгусоманджурските езици.

Възниква въпросът кои са неговите носители. Не могат да са нито хуните, нито някакви тунгуски племена, предвид липсата на изразена монголоидност при прабългарите. Значи това са европеиди от памиро-фергански тип, но използващи алтайски език. Това могат да бъдат само езиково алтаизирани тохари които напускат Централна Азия в 3-2 в.пр.н.е., явно съхранили се от последвалата иранизация, поради твърде ранното им появяване в Кавказ. (Например името на юечжийския предводител Кидар има ясно обяснение в тунгусоманджурски където означава здрав, твърд, силен!)

Или в езиково отношение древнобългарската общност е била двукомпонентна, източноиранска сармато-аланска и алтайскоезична. И както пише големият наш тюрколог и кумановед Валери Стоянов, въпросът е не до колко са били прабългарите чисти „иранци” или „алтайци”, а в каква степен са били представени тези два компонента пре тях! Това е основният въпрос в който е ключът към решението на прабългарското уравнение!

Смятам че т.нар. „бактрийска теория” е напълно научно несъстоятелна и ако бъде изложена на някой международен научен форум, ще предизвика само снисходителни усмивки!